

СУЧАСНА ЛІНГВІСТИЧНА ПАРАДИГМА

УДК 811.111`42 : 82 – 1

DOI 10.31494/2412-933X-2018-1-6-180-188

Embodied understanding in the Cognitive
Investigation of Semantics

Втілене розуміння у когнітивних дослідженнях
художньої семантики

Oksana Moskvichova,

Candidate of Philological sciences,
Associate Professor

<https://orcid.org/0000-0001-7678-5834>

oksana20121980@gmail.com

Kherson State University

✉ 27, 40 rokov Zhovtnya St.,
Kherson 73000

Оксана Москвичова,

кандидат філологічних наук,
доцент, докторант

Херсонський державний
університет

✉ м.Херсон, вул. 40 років
Жовтня, 27, 73000

Original manuscript received September 09, 2018

Revised manuscript accepted September 29, 2018

ABSTRACT

The article is dedicated to the embodiment of reality in the poetic picture of the world of the British poetry of the XIX-XXIst centuries by means of the linguistic and poetic analysis of tropes as the way to actualize cognitive processes of the formation of the picture of the world. By means of linguistic, poetic and cognitive analysis the cognitive style of poets of the British romantic, modern and post-modern periods is investigated. From the position of cognitive linguistics and cognitive poetics poetry in the article as the embodiment in the poetical work of the result of cognition of a poet and his interpretation of reality from the position of his physical, social and cultural experience is analyzed. In cognitive poetics the viewpoint of the researches of poetry on the metaphorical human's cognition and the possibility to conceptualize reality by a human on the basis of corporal experience is accentuated. In the reconstruction of the poetical model of the world of the British poetical texts of the XIX – XXIst centuries is accentuated on the notion of poetry and poetic texts, on the reflection of reality in poetry, on esthetic aspect of poetry and on linguistic and communicative peculiarities of poetry. The article is actual as the generalization of linguistic, poetic and cognitive paradigms aimed on the construction of the model of the world of different cultural and historic periods. The aim and the results of investigation are determined by the specification of the poetical viewpoint embodied in the British poetry of romantic, modern and post-modern periods.

Keywords: *the poetic picture of the world, tropes, conceptual tropes, concept, emergent cognitive structures, embodied understanding.*

На теренах сучасної когнітивної лінгвістики сформувалась когнітивна поетика, у сферу дослідження якої входить вивчення поетичного тексту у лінгвокогнітивному ракурсі. Когнітивна поетика

висуває гіпотези, котрі системно пояснюють співвідношення між поетичними ефектами й певними структурними закономірностями та тенденціями, що простежуються у художніх текстах. Вказана галузь дослідження художньої семантики спирається на базові положення когнітивної лінгвістики, а саме: 1) на метафоричність, творчість й художність мислення людини; 2) на осмислення або концептуалізацію дійсності з опорою на тілесний або сенсомоторний досвід у його переломленні крізь культурологічний фільтр; 3) на схемну та образну структурованість людського мислення на рівні свідомості та підсвідомості (Воробйова, 2004).

Багатоаспектність аналізу зумовлює застосування комплексного підходу у дослідженні лінгвокогнітивних механізмів формування й декодування поетичної моделі світу у британській поезії XIX–XXI століть. У дисертаційній праці передбачається інтеграція загальнонаукових методів (спостереження, опис, систематизація, індукція, дедукція), емпірико-теоретичних методів (аналіз, синтез) і спеціальних методів і прийомів аналізу, детермінована поліпарадигмальною методологічною базою, що органічно поєднує три наукових напрями – лінгвопоетичну, лінгвокогнітивну та поетико-когнітивну.

Методи лінгвопоетичного аналізу – інтерпретаційно-текстовий, дескриптивний, семантичний, компонентний і лінгвостилістичний – сприятимуть дослідженню контекстної реалізації та інтерпретації тропів як вербальних засобів актуалізації поетичної моделі світу у британських поетичних текстах XIX–XXI століть. Методологічний інструментарій когнітивної лінгвістики – метод реконструкції та ідентифікації художніх концептів, метод концептуального аналізу, метод конструювання концептуальних тропів – слугуватиме методологічним підґрунтям для реконструкції художніх концептів та моделювання концептуальних тропів як складників поетичної моделі світу, втіленій у британській поетичній творчості романтизму, модернізму й постмодернізму. Методологія когнітивної поетики, зокрема методика концептуальної інтеграції ментальних просторів і методика моделювання концептуальних блендів, уможливллять інтерпретацію емергентних когнітивних структур втіленого розуміння у поезії британського романтизму, модернізму і постмодернізму і декодування естетичної інформації у британських поетичних текстах XIX–XXI століть, закодованої у поетичній моделі світу відповідних епох. Процедури кількісних підрахунків використовуються на всіх етапах аналізу для визначення кількісних параметрів когнітивно-дискурсивної реалізації поетичної моделі світу.

У завдання когнітивної поетики входить встановлення того, як когнітивні механізми та стратегії опрацювання інформації регламентують формування художньої образності, а також творення й інтерпретацію поетичних текстів. Зазначена галузь лінгвістики прагне розкрити ті принципи розбіжності у застосуванні лінгвокогнітивних

механізмів і стратегій, котрі визначають специфіку поетичного мислення (Воробйова, 2004).

На сучасному етапі розвитку когнітивної поетики існує низка оригінальних концепцій, кожна з яких висвітлює ту чи іншу когнітивну грань художньої свідомості та художньої семантики у художніх творах, прозових або поетичних. Фундаторами світової когнітивної поетики постають Р. Цур, М. Фрімен, Е. Семіно, П. Стоквелл, наукові надбання яких розвинуто й доопрацьовано українською школою когнітивної поетики під керівництвом О. Воробйової та Л. Белехової (Воробйова, 2004).

Актуальність статті визначається її відповідністю загальним спрямуванням сучасної лінгвістики на вивчення зв'язку між мовою, мисленням і культурою, на розробку способів експлікації концептуального змісту поетичних текстів для реконструкції світобачення поетів шляхом конструювання і декодування поетичної моделі світу. Стаття є актуальною у світлі тенденцій сучасних поліпарадигмальних досліджень, оскільки є узагальненням і систематизацією трьох лінгвістичних парадигм (лінгвопоетичної, лінгвокогнітивної і поетико-когнітивної), спрямованих на побудову поетичної моделі світу як конструктору, у якому втілено глибинний смисл поетичних текстів у різні культурно-історичні періоди.

Метою статті є дослідження лінгвокогнітивних механізмів формування та декодування поетичної моделі світу, якою вона постає у поетичних текстах Великої Британії ХІХ-ХХІ століть, для розкриття специфіки поетичного світосприйняття, втіленої у поезії британського романтизму, модернізму і постмодернізму.

Досягнення поставленої мети зумовлює розв'язання таких завдань:

- визначити особливості поетичного тексту як специфічного засобу відтворення дійсності і форми естетичної комунікації у лінгвопоетичних дослідженнях;
- з'ясувати сутність потрактування поетичного тексту у контексті теорії когнітивної лінгвістики, зосередивши увагу на художній картині світу і моделі світу у поетичних творах;
- висвітлити специфіку поетичного тексту у ракурсі теорій когнітивної поетики, зокрема, теорії втіленого розуміння, теорії концептуальних тропів, теорії концептуальної інтеграції ментальних просторів.

Об'єктом дослідження постають лексико-семантичні тропи (епітет, метафора, образне порівняння, метонімія, оксиморон та метаморфоза) у британських поетичних текстах ХІХ-ХХІ століть як вербальні засоби актуалізації когнітивних процесів формування поетичної моделі світу.

Предмет дослідження становить когнітивний потенціал тропів як вербальних засобів об'єктивації лінгвокогнітивних механізмів формування та декодування поетичної моделі світу, опредметненої у словесній тканині поетичних творів британського романтизму,

модернізму і постмодернізму.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому *вперше* у сучасному мовознавстві:

- буде виявлено роль лексико-семантичних тропів, насамперед епітета, метафори, образного порівняння, метонімії, оксиморону та метаморфози, в об'єктивації таких когнітивних процесів формування поетичної моделі світу, як: фокусування, аналіз, синтез, абстрагування, специфікація, конкретизація, асоціація та порівняння;

- буде встановлено когнітивне підґрунтя формування поетичної моделі світу та простежено його динаміку у британській поезії романтизму, модернізму і постмодернізму;

- буде змодельовано концептуальні тропи поетичної моделі світу і досліджено історично зумовлені тенденції концептуалізації особливостей поетичного світобачення британських поетів романтизму, модернізму і постмодернізму.

Основними постулатами, котрі узагальнюють існуючі наукові розвідки української школи когнітивної лінгвістики та когнітивної поетики постають: втілене розуміння, аналогове мислення, іносказання як вияв параболічного мислення, типологія образів, схемність образів, концептуалізація емоцій, регулятивні когнітивні принципи, концептуальна інтеграція, перетворення сталих образів у поетичні, емоційний резонанс. У контексті статті актуальним вбачаємо узагальнити потрактування поняття «втіленого розуміння» з метою розкрити підґрунтя лінгвокогнітивних механізмів формування й декодування поетичної моделі світу у британських поетичних текстах. На особливу увагу заслуговує роль концептуальних тропів у формуванні естетичної інформації у поетичному тексті, а також теорія концептуальної інтеграції ментальних просторів з урахуванням особливостей виникнення емергентних когнітивних структур у поетичному тексті.

У світовій когнітивній науці панує потрактування втіленого розуміння як інтелектуальної когнітивної операції схоплення концептів та взаємозв'язку між ними (Johnson, 2018). Проте, доведено, що втілене розуміння постає не лише когнітивною ментальною операцією, а пов'язане з сенсомоторним досвідом людства, з уміннями та навичками особистостей орієнтуватись в реальності з урахуванням культурного досвіду.

Онтологія поняття “втілене розуміння” (“embodied understanding”) пов'язана з поняттям “біо-функціональне розуміння” (“biofunctional understanding”), тобто здатністю людини як біологічного організму виконувати широкий спектр когнітивних операцій задля пізнання оточуючої дійсності. Втілене розуміння не лише когнітивна та інтелектуальна операція, а процес розуміння та пізнання людиною сутності буття та отримання нею досвіду. Людина розуміє будь-які об'єкти, події або ідеї шляхом їх схоплення з минулого, теперішнього чи майбутнього і здатна переносити отриманий досвід у своє життя (Freeman, 2000; Johnson, 2018).

Сутність потрактування втіленого розуміння з позиції складників так званого загального почуття прослідковується у філологічному надбанні О. О. Потебні. Так, встановлено, що враження від властивостей, які приписуються людиною зовнішнім предметам і власному тілу, а також оцінки значення цих вражень для нашого індивідуального буття – і є центральною для когнітології ідеєю втіленого розуміння як способу концептуалізації дійсності на основі аналогій з тілесним досвідом людини, закарбованим у наївній картині світу. Такий паралелізм потрактувань виводить у більш загальний, антропоморфний вимір пізнавальної діяльності людини, який О. О. Потебня позначає як “человекообразность”, що характеризує самопізнання і пізнання світу людиною крізь постійне виокремлення і усвідомлення людського “я”, в тому числі і у його тілесній оболонці. Характер фіксації результатів цього пізнання у семантиці мовних одиниць у концепції О. О. Потебні отримує сучасну інтерпретацію. Практично в унісон з когнітологічним тлумаченням значення як такого, що не містить думку, а тільки дає до неї доступ, звучить твердження О. О. Потебні про те, що слово слугує лише точкою опори для думки і що нові точки прикріплення, добути думкою, лише підсилюють її ріст (Воробійова, 2005).

Втілене розуміння постає тим когнітивним процесом, котрий уможлиблює здатність людської свідомості концептуалізувати досвід особистості. У когнітивній лінгвістиці та когнітивній поетиці поняття “втілене розуміння” пов’язане з концептуальною метафорою та концептуальною метонімією, оскільки вказаний процес відбувається шляхом мапування елементів з однієї концептуальної царини в іншу. У когнітивній поетиці втілене розуміння пов’язане з тілесним та фізичним досвідом особистості, котрий проектується у процес сприйняття читачем поетичного тексту та створення його поетом за рахунок концептуалізації довколишнього світу крізь концептуальну метафору КОНТЕЙНЕР (CONTAINER). Художня семантика поетичного тексту збагачується у такий спосіб за рахунок атрибутивного, релятивного й системного мапування. Втілене розуміння лежить в основі не лише зазначених видів мапування, а й постає підґрунтям концептуальної інтеграції ментальних просторів, котра призводить до формування нових (емергентних) когнітивних структур. Концептуальні метафори й концептуальні метонімії є тими сигналами у поетичному тексті, завдяки яким можливо виявити когнітивні принципи втіленого розуміння, котрі поет та читачі вірша застосовують у процесі створення й сприйняття поетичного тексту (Freeman, 2000; Johnson, 2018).

Когнітивна поетика являє собою міждисциплінарний підхід до вивчення художньої літератури, до якого застосовується інструментарій, запропонований когнітивною наукою. В аспекті когнітивної поетики досліджуються когнітивні механізми, за допомогою яких регулюється процес обробки людиною закодованої у поетичному тексті інформації. У сферу досліджень поетичних текстів представниками школи когнітивної поетики входить вирішення проблеми референції та способів

репрезентації світу у поетичних текстах, проблема природи творчого та творчості, а також встановлення співвідношення між поетичною та повсякденною мовами (Воробйова, 2004).

Встановлено, що сприйняття та репрезентація світу у поетичних текстах підпорядковані ідеї втіленого розуміння, згідно з якою бачення світу людиною осмислюється або концептуалізується повсякденною свідомістю крізь призму емпіричних уявлень, котрі випливають із фізичного (тілесного) сенсомоторного досвіду людства з урахуванням культури окремого етносу. Як відомо, людству властиве метафоричне мислення за аналогією між поняттями. Відповідно, повсякденна свідомість людей є образною й творчою завдяки аналоговому мисленню, котре здатне інтегрувати несумісні уявлення і давати поштовх новим, несподіваним (емергентним) смислам. Параболічне та наративне мислення сприяють осмисленню життєвих ситуацій з опорою на ситуації, сюжети та мотиви, котрі вже проінтерпретовано культурою та літературою. Художня свідомість ґрунтується на тих самих когнітивних процесах, метою яких є художнє самовираження та естетичний вплив, підпорядковується певним загальним когнітивним принципам, котрі накладають когнітивні обмеження на логіку поетичної уяви й на формування та функціонування поетичних фігур у поетичному тексті. Проблема природи творчого й творчості та взаємозв'язок між поетичною та повсякденною мовами вирішується когнітологами при розкритті специфіки дії когнітивних процесів у художній свідомості, а також при виявленні механізмів емотивного резонансу як складника художнього сприйняття (Воробйова, 2004).

У художній творчості спрацьовує принцип поетичного насилля над когнітивними процесами, сутність якого полягає в тому, що створення та сприйняття поезії передбачає не тільки стале використання когнітивних процесів, їх модифікацію, порушення та деформацію, котрі викликані адаптацією цих процесів до тих цілей, для досягнення яких вони не були пристосовані. В результаті таких навмисних деформацій відбувається концептуальний прорив, створення нового вузла в концептуальній картині світу, котрий втілюється у нових словесних поетичних образах (Воробйова, 2004).

Переважає більшість наукового доробку української школи когнітивної поезики присвячена дослідженню поетичних текстів, проте не залишаються поза увагою науковців і художні тексти. Так, реконструйовано ключові концептуальні метафори та їх конфігурації, окреслено динаміку ментальних просторів у межах художнього тексту, побудовано ієрархію й розкрито взаємодію текстових світів у семантичному універсамі художнього твору, побудовано мережу концептуальної інтеграції з висвітленням прихованих смислів тексту, здійснено когнітивний аналіз поетичного дейксису з застосуванням принципу іконічності. Шляхом систематизації прийомів аналізу механізмів перетворення базових концептуальних тропів у більш складні концептуальні утворення, що структурують семантичний простір

тексту, зроблено перші кроки задля вирішення однієї з проблем когнітивної поетики – співвідношення між поетичною та повсякденною мовою (Воробйова, 2004).

З метою виявлення втіленого розуміння у когнітивних дослідженнях художньої семантики актуальними постають чотири основні когнітивні механізми поетичного переосмислення базових концептуальних метафор, такі як:

1. Розширення (extension), що передбачає появу в концептосфері джерела образу додаткової концептуальної складової або складових;

2. Нарощування (elaboration), основу якого складає зміна ракурсу концептуалізації;

3. Поєднання (combination), яке базується на одночасній активації, накладанні, злиттю декількох базових концептуальних метафор;

4. Перегляд (questioning), мета якого полягає у поставленні під сумнів доречність метафор, укорінених у повсякденній свідомості (Воробйова, 2004).

У межах когнітивних досліджень тексту звернення до творчості письменників та поетів сприяє встановленню спільних та відмінних рис у художніх концептуалізаціях світу, а також виявленню підґрунтя емотивного резонансу та когнітивних механізмів, котрі викликають такий резонанс. Вказаний резонанс досліджується у когнітивній поетиці з позиції розглядання емоційності як явища, подібного до інтуїції. У поезії існує значуща напруга (essential tension) між двома видами категоризації, яка підсилюється тим, що різні емоції передбачають відхилення від нормального рівня енергетики і виникає резонанс емоційного сприйняття читачем тексту. Поезії властива емотивна дифузність, тобто та емоційна атмосфера поетичного тексту, котра шляхом відкладеної категоризації здійснює вплив на читача. Емотивний вимір тексту досліджено також з емотивно-іконічної позиції, котра полягає у композиційному та дискурсивному дослідженні тексту, реконструкції словесної образності, які, у сукупності, здатні підсвідомо викликати у читача емоції або спровокувати емоційний стан. При цьому образ емоції чи емотивного стану концептуалізується, укорінюється у свідомості читача (Воробйова, 2004).

Отже, сутність втіленого розуміння у когнітивних дослідженнях художньої семантики поетичних текстів обумовлена атрибутивним, релятивним та системним мапуваннями, котрі постають саме тими лінгвокогнітивними механізмами, завдяки яким виникають у просторі поетичного тексту концептуальні метафори та метонімії. Вказані лінгвокогнітивні механізми сприяють втіленню естетичної інформації у межах поетичного тексту, а концептуальна інтеграція ментальних просторів призводить до появи нових (емергентних) когнітивних структур.

Перспектива подальших досліджень обумовлена вивченням специфіки відтворення дійсності у поетичній моделі світу, якою вона постає у британських поетичних текстах XIX-XXI століть, шляхом лінгвопоетичного аналізу лексико-семантичних тропів як вербальних засобів актуалізації когнітивних процесів формування поетичної моделі світу, а також виявленню аксіологічно забарвлених глибинних смислів, специфічних для когнітивного стилю поетів британського романтизму, модернізму і постмодернізму, шляхом лінгвокогнітивного і поетико-когнітивного аналізу визначеної тропеїки, що передбачає застосування когнітивно-дискурсивних стратегій інтерпретації смислу поетичної моделі світу, а саме: реконструкцію аксіологічно навантажених художніх концептів як складників поетичної моделі світу, моделювання концептуальних тропів як когнітивного підґрунтя формування поетичної моделі світу та конструювання концептуальних блендів як емергентних когнітивних структур втіленого розуміння у поезії британського романтизму, модернізму і постмодернізму.

Література

1. Воробйова О. П. Когнітивна поетика : здобутки і перспективи / Ольга Петрівна Воробйова // Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В.Н.Каразіна. – 2004. – Вип. № 635. – С. 18-22.
2. Воробйова О. П. Когнітивна поетика в потєбнянській ретроспективі / Ольга Петрівна Воробйова // Мовознавство. – 2005. - № 6. – С. 18 – 25.
3. Freeman M. Poetry and the Scope of Metaphor : Toward a Cognitive Theory of Literature / Margaret H. Freeman // In Metaphor and Metonymy at the Crossroads : A Cognitive Perspective. – Berlin and New York : Mouton de Gruyter, 2000. – P. 253 – 281.
4. Johnson M. Embodied understanding [Електронний ресурс] // Режим доступу : <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4484222/>

References

1. Vorobyova, O. (2004). *Kognitivna poetica : zdobutki ta perspektivi* [Cognitive poetics : results and perspectives], *Visnik Kharkivskogo Universiteta im. V.N.Karazina* – 635, 18-22 [in Ukrainian].
2. Vorobyova, O. (2005). *Kognitivna poetika v Potebnyanskiy retrospective* [Cognitive poetics in Potebnya's retrospective], *Movoznavstvo* – 6, 18-25 [in Ukrainian].
3. Freeman, M. (2000). *Poetry and the Scope of Metaphor : Toward a Cognitive Theory of Literature*, In *Metaphor and Metonymy at the Crossroads : A Cognitive Perspective*. –253 – 281 [in English].
4. Johnson, M. (2018) *Embodied understanding*, Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4484222/> [in English]

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено дослідженню специфіки відтворення дійсності у поетичній моделі світу, якою вона постає у британських поетичних текстах XIX-XXI століть, шляхом лінгвопоетичного аналізу лексико-семантичних тропів як вербальних засобів актуалізації когнітивних процесів формування поетичної моделі світу, а також виявленню аксіологічно забарвлених глибинних смислів, специфічних для когнітивного стилю поетів британського романтизму, модернізму і постмодернізму, шляхом лінгвокогнітивного

поетико-когнітивного аналізу визначеної тропеїки. З позиції когнітивної лінгвістики та когнітивної поетики поетичний текст окреслюється у статті як втілення у поетичній творчості результату когніції поета та його інтерпретації оточуючої дійсності крізь призму свого фізичного та соціально-культурного досвіду. Згідно з основними положеннями когнітивної лінгвістики, когнітивна поетика акцентує увагу дослідників поетичних текстів на метафоричності людського мислення, на його художності та образності, завдяки яким можлива концептуалізація дійсності людиною з опорою на її тілесний та сенсомоторний досвід. У реконструкції поетичної моделі світу британських поетичних текстів XIX – XXI століть звертаємось до сутності поезії та поетичного тексту, до специфіки відтворення дійсності у межах поетичного тексту, до естетичного аспекту поезії та до лінгвокомунікативних особливостей поетичного тексту. Стаття є актуальною у світлі тенденцій сучасних поліпарадигмальних досліджень, оскільки є узагальненням і систематизацією трьох лінгвістичних парадигм (лінгвопоетичної, лінгвокогнітивної і поетико-когнітивної), спрямованих на побудову поетичної моделі світу як конструкту, у якому втілено глибинний смисл поетичних текстів у різні культурно-історичні періоди. Мета, завдання, результати й висновки статті обумовлені розкриттям специфіки поетичного світосприйняття, втіленої у поезії британського романтизму, модернізму і постмодернізму.

Ключові слова: поетична модель світу, тропи, концептуальні тропи, концепт, емергентні когнітивні структури, втілене розуміння.